

LEKTORI TREBA DA IMAJU VISOKU STRUČNU SPREMU

Ljudevit Jonke

Nikad kod nas nije štampano toliko knjiga kao posljednjih deset godina. Pa ni novina nije nikad izlazilo toliko i u tolikom broju primjeraka kao u to doba. Naše štamparije bez prestanka rade i šalju u svijet mnogo beletrističkih, poučnih, stručnih i znanstvenih knjiga, a poneke novine štampaju se i u nakladi od 200.000 primjeraka i više. Funkcija našeg književnog jezika razvila se znatno i u širinu i u dubinu. Mnogi naši pisci s velikim marom i ljubavlju usavršavaju svoj jezični izraz, pa je milina čitati knjige takvih pisaca. Jedna od takvih knjiga u posljednje vrijeme svratila je na sebe pažnju ne samo svojom tematikom, nego i pravilnim i snažnim jezikom. Mislim pritom na roman »Neisplakani« Mirka Božića, koji će obradovati svakoga ljubitelja pravilnog, izražajnog i lijepog jezika. Da to pokažem, navest ću samo jedan omanji odlomak sa 422. strane umjesto mnogih drugih, koje bih mogao citirati:

»Sve je bilo gluho i mirno kao na dnu duboke vode. Hrapava, šljunkovita, grebenasta tla, zelenožuti i svijetli i ljigavi lišaji, mahovine, trave, grmovi... kao da je sve tonulo, kao da je sve istiha i stalno zasipavano solikom davnine; pustoš i beživotnost nedogledna, vrebanje polagane smrti. Ni pticâ, ni vjetrova. Svuda, jao! kao da se pobolo nakošeno krstovlje... Ni svjećica života, nekadašnjeg života. Oštri obrisi stijenja i kućice, što ih je urezala za svoga udovištva, bili su sad potopljeni sivlom oblačnog dana; sve se nadaleko raspadalo i trunulo kao napušteno groblje...«

Čitajući »Neisplakane« čitalac je pod snažnim utjecajem umjetničke riječi pišćeve, kojoj domet ne slabi nikakva jezična nakaradnost ni pravopisna nepravilnost. Mirko Božić je svojim primjerom pokazao, kako umjetničkom djelu mnogo koristi ravnoteža umjetničkih i gramatičko-pravopisnih elemenata. To dokazuju i djela drugih naših književnika i pisaca, ali kao što već znaju čitaoci »Jezika« po mnogim prikazima u »Jeziku«, ima u nas i takvih knjiga, koje se pojavljuju na tržištu bez dovoljne brige o jeziku. U ove četiri godine, otkako izlazi »Jezik«, pojedini ocjenjivači knjiga, časopisa i novina često su se upravo zgražali nad nebrigom pisaca, lektora i korektora, koji su dopuštali, da se pojavljuju knjige s najgrubljim pogreškama, kao da to baš nikoga ne smeta i kao da se s jezikom može raditi, što se hoće. A bile su to knjige, časopisi i novine, koje izdaju naši najugledniji izdavači. Slična je pojava i u naših filmskih tekstova, koji su zbog lošega jezika i pravopisa izazvali već nekoliko protesta u dnevnoj štampi. Po tim primjerima, koji nisu samo pojedinačni, čini se, kao da se neprestano nalazimo na samom početku pismenosti, kad još pravo ne znamo, što je u jeziku dobro, a što nije. »Jezik« je od prvih svojih brojeva upirao prstom u te nedostatke, ali nažalost ne može se reći, da je od toga vremena postignut

uspjeh, koji bi nas mogao zadovoljiti. I danas još ljudi, kojima je stalo do čistoće jezika, moraju crvenjeti čitajući pogrešne natpise po našim ulicama, pogrešne tekstove u mnogim našim filmovima, novinama, časopisima i knjigama. Za natpise na zagrebačkim ulicama čak je i upravni odbor Hrvatskoga filološkog društva zamolio Savjet za prosvjetu grada Zagreba, da ih stavi pod kontrolu jezičnoga stručnjaka, a Savjet je to već prije dvije godine prihvatio, ali dosad se stvar zbog budžetskih razloga nije maknula s mjesta, te i dalje po Zagrebu nalazimo prodavaonice »poštanskih vrijednota« (mj. *poštanskih vrednota*), »pečarske radnje« (mj. *pečarske radnje*), prodaju se *pidame* i *sendvići* (mj. *pidžame* i *sendvići*), neki sapun i dalje pere *bijelije* (mj. *bjelje*) od snijega i t. d., i t. d. Budžetski razlozi ne bi smjeli biti smetnja, da se uklone takve nagrde s naših ulica.

Ali ne samo to. U »Jeziku« su naši suradnici već nekoliko puta prigovorili jeziku naših novina, ali neke se od njih na to i ne osvrću. Valja priznati, da su neke zagrebačke novine od toga vremena znatno popravile jezik i pravopis, no još uvijek i u zagrebačkim novinama od 28. XI. 1956. možemo pročitati, da »besposlen pop *jariče* krštava« (mj. *jariće*) i da »poštovani poslanik mora *povući* riječ« (mj. *povući* riječ). Kako se neki naši novinari i lektori olako odnose prema jeziku, može nam za ilustraciju poslužiti omanji članak »Od Sueza do Alžira«, koji je u jednom zagrebačkim novinama objelodanjen u nedjelju 30. rujna o. g. na prvoj strani novina. U tom se članku riječi *sultan* dvaput piše velikim slovom umjesto malim bez posebna razloga, glagoli *prijeći* i *namijeniti* pišu se s pogrešnim refleksom jata (*preći* i *namjeni*), akuzativ za neživo zamjenjuje se akuzativom za živo, pa nalazimo *momenat* kojeg je izabrao umjesto *momenat*, koji je izabrao, prijedlog radi upotrebljava se mjesto prijedloga *zbog*, pa čitamo *prijedlog je izazvao pažnju radi njegove ponude* mjesto *zbog njegove ponude*, da i ne spominjem sitnije pogreške, osobito u području interpunkcije, koja nije ni gramatička ni logička. A kakav li je tek stil toga članka, neka nam dočara citat samo jedne rečenice: »Sukob različitih interesa i suprotnosti mnogobrojnih političkih stranaka i njihovih predstavnika u Bourbonskoj i Luxemburškoj palači, osobito vrlo jaka kolonijalistička desnica, predstavljat će kao i vlada — i u ovom posljednjem času već suviše zrelog alžirskog problema — glavnu smetnju rješavanju toga za Francusku najvažnijeg problema.« Vidi se očito, da takvi novinari uopće ne čitaju »Jezik«, premda sami gotovo svaki dan pišu i uvijek se vrte u krugu jednakih pogrešaka, koje bi mogli ukloniti s neznatnim naporom. No nemojte misliti, da je tako samo u tom članku. I u rubrici za kulturu, prosvjetu i umjetnost u članku »Egmont u režiji Tita Strozija« na str. 6. čitamo *nazovi klasika, apriori, preći*, iako Boranićev »Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika« propisuje pisanje *navoviklasika, a priori, prijeći*. Tako i u političkoj rubrici na str. 5. čitamo u članci »Radioaktivno mlijeko«, da *zapadno njemački stručnjaci upozor-*

ravaju na opasnost, a trebalo bi da bude zapadnonjemački. Čitamo i bez daljnjeg (njemački *ohne weiteres*) jasna, dolaze u biljke kroz korjene ili lišća, Šta raditi? umjesto pravilnoga *posve jasna, dolaze u biljke kroz korijenje ili lišće, Šta da se radi?* A i u sportskoj rubrici na str. 12. u vijesti »Zatopek ipak u Melbourneu!« nalazi se nekoliko grubih pogrešaka. Čitamo ondje, da *Zatopek nije operiran na bruhu, da se Mertu zbog nesportskog čina isključi iz kluba, podmećući mu koješta, drugo ni ne zaslužuje, u Melbourneu, a trebalo bi da bude, da Zatopeku nisu operirali bruh (ili kilu), da se Merta isključi iz kluba, podmećući mu koješta, drugo i ne zaslužuje, u Melbourneu* i t. d. Kao što vidimo, čitava čitulja pogrešaka samo iz nekoliko članaka, a kad bismo podvrgnuli takvoj analizi čitav broj spomenutih novina, upravo bismo se začudili, kako je moguće, da se svaki dan našoj čitačkoj publici serviraju tolike jezične i pravopisne pogreške i kvari njezin jezični osjećaj i pismenost. I to poslije tolikih upozoravanja u »Jeziku« i drugdje!

Ali moglo bi se reći: »Pa to su samo novine, tekstovi, koji se brzo pojavljuju i brzo nestaju!« Takva je obrana dakako nepravilna, jer novine čita svaki dan vrlo mnogo ljudi, pa je djelovanje novinskog jezika vrlo jako. Ali nažalost ni knjige nisu pošteđene od takve nebrige za jezik. Ima čak monumentalnih izdanja, koja se pojavljuju jednom u stotinu godina, pa se izdavači pobrinu i za dobar papir i za lijep tisak i za krasan uvez, ali jeziku ipak ne poklone dovoljno pažnje. U skladu s time i recenzenti se vrlo rijetko u svojim ocjenama osvrću na jezik. Kao da jezik nije građa umjetničkog djela i kao da umjetničko djelovanje i ne ovisi o dotjeranosti građe! No desi se i to, da čovjek u nekoj ocjeni pročita prave hvalospjeve nekom djelu, a kad ga stane čitati, čudi se, kako su se mogle propustiti tolike pogreške. Tako sam ja na pr. u 6. broju »Republike« godine 1954. u ocjeni novoga hrvatskog prijevoda Ariostova »Bijesnog Orlanda« pročitao na str. 506. ovako pohvalnu ocjenu: »Najzad smo dočekali odlična Orlanda.« Friznajem, da sam se tome iskreno obradovao, no kad počeh čitati prijevod, začudih se, koliko se u njemu nalazi jezičnih i pravopisnih nepravilnosti, koje su se s malo lektorskog truda mogle ukloniti. Prevodilac se zaista mnogo i u velikoj mjeri uspješno trudio, da to teško prevodljivo djelo prenese u hrvatski jezik u stihu, koji je stavljao na nj velike zadatke. U tom smislu i razumijem primjedbu spomenutog recenzenta, da poslije ovoga prijevoda »nov prijevod još dugo ne će biti potreban«. Ali s nešto više pažnje, korektorske, lektorske, prevodiočeve, u tom prijevodu nisu bile potrebne pogreške ovoga tipa: *Djevica bjela* (mj. *bijela*, oktava I, 42), *vi ga pobjedite* (mj. *vi ga pobijedite*, II, 46), *usljedi* (mj. *uslijedi*, II, 54), *s porječjem* (mj. *s porječjem*, II, 64), *rješit* (mj. *riješit*, II, 70), *Djeva ga sljedi* (mj. *slijedi*, II, 71), *osta bez svijesti* (mj. *bez svijesti* II, 76), *Gorila jedna svjetiljka* (mj. *Gorjela jedna svjetiljka*, III, 7), *siplju odsijeve plamene*

(mj. *odsjeve*, III, 15), *sunce svijetlost dava* (mj. *svjetlost*, III, 17), *djelo ne usljedi* (mj. *djelo ne uslijedi* III, 19), *med Njemcim* (mj. *med Nijemcima*, III, 28), *od krvi Njemaca* (mj. *Nijemaca*, III, 29), *sin će da nasljedi* (mj. *naslijedi*, III, 37), *pred Njemcima* (mj. *pred Nijemcima*, III, 46), *da preć će* (mj. *da prijeć(i) će*, III, 28), *Njemce i Talijane* (mj. *Nijemce*, III, 55), *obraz u vjencu sjedina* (mj. *vjencu*, IV, 27), *dove* (mj. *dovede*, I, 6), *kašn'je* (mj. *kasnije*, I, 66), *pah u borbi* (mj. *padoh*, I, 69), *na čisto ga svati* (mj. *shvati* I, 74), *ja da tat bi bio* (mj. *ja da tat bih bio*, II, 4), *on se ni ne gane* (mj. *on se i ne gane*, II, 7), *čim prije* (mj. *što prije*, II, 17 i IV, 8), *vi bi tužne ugledali* (mj. *vi biste tužne ugledali*, II, 18), *za njim dolazaše* (mj. *za njim dolazaše*, II, 22), *Gradassa ipak dopa od subbine prvog* (mj. *dopade*, II, 48), *knjeginja* (mj. *kneginja*, III, 29), *čuh* (mj. *čuh*, III, 38), *čim više* (mj. *što više*, III, 41), *triumfa* (mj. *trijumfa*, III, 45), *njegva* (mj. *njeg'va*, III, 48), *I prove vrijeme* (mj. *I provede vrijeme*, III, 64), *Ruder pa u ruke* (mj. *pade u ruke*, III, 69), *Od nikud* (mj. *niotkud*, IV, 13), *I dilitnu se* (mj. *I džilitnu se*, IV, 17), *Svakom tko s zemlje k njemu oči digne* (mj. *sa zemlje*, IV, 50), *Čim brže* (mj. *Što brže*, IV, 65), *Bude l mi vaša poklonjena vjera* (mj. *Bude l mi . . .*, I, 4), *Ostav' mi* (mj. *Ostav' mi* I, 28), *Prijatelj da l joj il dušman dohodi* (mj. *Prijatelj da l joj il' dušman dohodi*, I, 39), *ne će l'da pobjeda* (mj. *ne će l' da pobjeda*, II, 11), *I poč'će* (mj. *I poč'će* ili *poči'će* u prozi, III, 28), *doč'će* (mj. *doč'će* ili *doći'će* u prozi, III, 47), *Je l mati* (mj. *Je l' mati*, III, 52), *je l mu maćeha il' mati* (mj. *je l' mu maćeha il' mati*, III, 52), *Bit ću ti druga* (mj. *Bit ću ti druga*, III, 63), *Je l željna* (mj. *Je l' željna*, III, 66) i sl. Pobilježio sam nagrublje stvari iz prva četiri pjevanja »Bijesnoga Orlanda«, koji ima u svemu 46 pjevanja, te mislim, da će se svaki objektivni čovjek sa mnom složiti, da tako značajna knjiga nije smjela izaći u takvom liku. Bio je potreban još jedan zahvat stručno kvalificiranog lektora, pa bismo knjigu čitali zaista s uživanjem. Ovako nas svaki čas spopada negodovanje.

Postavlja se sada pitanje, što se može korisno u takvoj situaciji uraditi, da bi nam književni jezik bio pravilan, lijep i čist. Ta »Jezik« je i dosada skretao pažnju na takve propuste, ali mnogo koristi od toga ipak nije bilo. Uredništvo »Jezika« prima poštom dopise, u kojima nam dopisnici poručuju, da se mi uzalud trudimo oko književnog jezika, kad oni, kojih se to najviše tiče, i ne čitaju »Jezik«. Ima u tom nešto istine, ali ipak ne smijemo biti takvi pesimisti. Ali ni od našeg optimizma ne će biti dovoljno koristi. Treba nešto praktično poduzeti i promijeniti neke dosadašnje postupke pri uređivanju tekstova za štampu. Ne smijemo ostati samo na savjetima, nego treba prijeći i na djelo. Najviše tu mogu učiniti izdavači, njihovi izdavački savjeti i redakcije.

Svaki izdavač morao bi imati dovoljan broj stručno školovanih lektora i korektora. Nijedan rukopis ne bi smio ići u štampu, dok ga ne pročita i

ne popravi takav lektor. Lektor treba da ima ovlaštenje, da u rukopisu popravi sve, što je pogrešno i nepravilno u našem književnom jeziku. O spornim pitanjima treba da se porazgovori s piscem, koji mu dakako ne će dopustiti onakve promjene u tekstu, koje bi dirale u subjektivni izraz i stil samoga pisca. Stručne lektore treba da imaju novinska poduzeća, filmska poduzeća, redakcije časopisa, stručna, beletristička i naučna poduzeća, radio-stanice, pa i odjeli za prosvjetu u našim gradovima kao nadzorni organi za javne natpise i oglase. Nije na pr. dovoljno, da filmsko poduzeće ima samo prevodioca s engleskog, francuskog ili kojeg drugog jezika, jer takav često ne poznaje dovoljno svoj jezik. Prijevod takva prevodioca treba da pregleda i popravi stručno kvalificirani lektor našega jezika, i to ne samo u Zagrebu, nego i u Beogradu i u Ljubljani i u Sarajevu i u Skoplju, jer upravo prijevodi iz drugih republika obiluju pogreškama u jeziku i pravopisu. Tako su na pr. ljubljanski prijevodi kadšto mješavina hrvatskosrpskoga i slovenskog jezika, što ne bi smjelo biti.

Ima u tom poslu još jedna opasnost, koju treba unaprijed ukloniti. Ima naime priličan broj pisaca, koji su uvjereni, da dobro poznaju jezik, pa stoga zabranjuju, da se njihov rukopis uopće daje lektoru na čitanje i dotjerivanje. »Ili ćete mi štampati ovako, kako sam napisao, ili povlačim rukopis«, govore takvi pisci, te onda izdavaču ne preostaje drugo, nego da takav rukopis sa svim pogreškama odštampa. Takve uvjete izdavači, izdavački savjeti i redakcije ne bi smjeli prihvaćati, jer baš prihvaćanjem takvih uvjeta dolazi se često do najneugodnijih iznenađenja.

Pisci to često zahtijevaju zato, što nemaju povjerenja u lektore. I u pitanju lektora treba neke stvari promijeniti nabolje. Treba prekinuti s praksom, da lektor može biti svaki čovjek, koji je svršio srednju školu. Kod nas se često događa, da poduzeća uzimaju za lektore nesvršene pravnike, filozofe, farmaceute, šumare, ne bi li im pomogli da svrše studij ili da nađu kakvo zanimanje mjesto napuštena studija. Kod nas su lektori kadšto ljudi, koji su napustili kakvo drugo zanimanje, a nisu stekli spremu za ovo novo i vrlo važno zanimanje. Pogrešno se misli, da je dovoljno poznavati samo Borićev Pravopis, pa već možeš biti lektor. Upravo zbog toga pogrešnog shvaćanja dolazi do šablonskog obavljanja dužnosti, koje ne može zadovoljiti ni pisca ni publiku. Lektor treba da bude solidan poznavalac jezika, lektor treba da ima visoku stručnu spremu kao i srednjoškolski profesor hrvatskoga jezika, t. j. pri natječaju za mjesto lektora treba tražiti diplomu Filozofskoga fakulteta, iz koje je vidljivo, da je lektor s uspjehom položio ispite iz hrvatskoga ili srpskoga jezika kao glavnog predmeta. Za pravilno vršenje lektorske dužnosti potrebno je široko i solidno stručno znanje, pa onda ne će dolaziti do nesporazuma između lektora i pisaca. Ali takvim lektorima treba osigurati i prava, koja pripadaju visokokvalificiranim stručnjacima, pa se stručnjaci ne će ustručavati da idu u takvo zvanje. Kao što je

nova stvarnost pokazala, da je psiholozima mjesto i u tvornici, tako ona zahtijeva i to, da se svagdje ondje, gdje se javno govori i piše, nalazi i školovani lingvist. Dok se to ne provede, i filmovi i novine i knjige i natpisi obilovat će jezičnim pogreškama svake vrste.

Sve to nije teško provesti, jer kvalificiranih ljudi ima i jer to ne zahtijeva velike troškove. Samo treba sve dosljedno provoditi: 1. svaki rukopis treba da ide lektoru na čitanje, 2. svako izdavačko, novinsko i filmsko poduzeće treba da ima dovoljan broj lektora i 3. svaki lektor treba da ima visoku stručnu spremu. Od obveze prve točke mogu biti oslobođeni samo oni pisci, za koje se znade da dobro poznaju naš jezik.

Uvjeren sam, da se današnje naše stanje može popraviti samo takvim organiziranim i jedinstveno provedenim postupkom. Ono, što nije mogao učiniti »Jezik« svojim savjetima, učinit će dobri jezični stručnjaci na radnim mjestima, u samom pogonu. U tome vidim važan dio povezanosti naše teorije s praksom. Ako to dosljedno provedemo, ne ćemo se morati crvenjeti zbog lošeg jezika i pravopisa u našim štampanim tekstovima. A nikad se to ne bi moglo lakše provesti nego baš u doba osnivanja izdavačkih savjeta. Ovaj članak zapravo je i apel na njih.

ŠTA ZAPRAVO ZNAČI PREVODITI?

Stjepan Krešić

Pitanje je uistinu složenije i obuhvatnije, nego što bi se na prvi pogled i pomisliti moglo. Na nj je i nemoguće odgovoriti samo jednim, već za to treba čitav niz odgovora, koji se međusobno popunjuju i određuju temeljna načela prevođenja, koja će svaki prevodilac, kao posebna kreativna individualnost, primjenjivati na svoj posebni način u pojedinim konkretnim slučajevima. Prevođenje književnih djela,¹ shvaćeno kao prestvaranje ili sustvaranje, jest prava umjetnost, pa se za sam način rada i ne mogu dati neki određeni i nepromjenljivi recepti, koji bi vrijedili uvijek i svagdje. Fit fabricando faber — kovač postaješ kovanjem — a prevodilac prevođenjem. Stoga ću u ovome članku pokušati zacrtati tek osnovne principe prevođenja umjetničke proze, temeljene na rezultatima dosadašnjeg prevodilačkog rada te potkrijepljene i upotpunjene iskustvima i mišljenjima nekih istaknutih prevodilaca.

Prije nego što prevodilac i započne prevoditi neko djelo, morao ga je pomnim čitanjem *intenzivno doživjeti*. Tek nakon takva književno-umjetničkog doživljaja prevodilac će biti kadar — uz ostale preduvjete, dakako:

¹ U ovom će članku biti govora samo o prevođenju umjetničke proze, a ne će se razmatrati ni problem prevođenja znanstvene proze ni prevođenje poezije. Uza sav očiti paralelizam u teoretskom i praktičnom postupku, ipak su to problemi svoje vrste i ne mogu se ni površno dodirnuti u ovako kratku napisu.